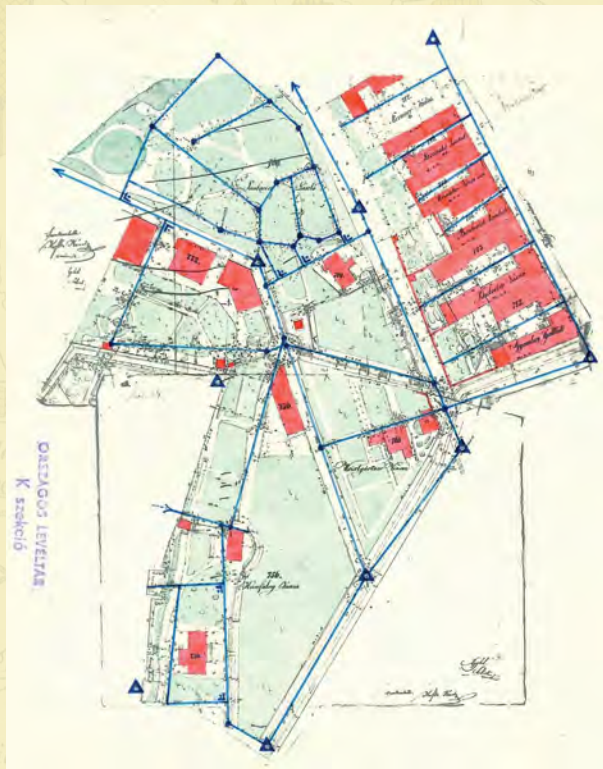

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASTRERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Török Enikő: A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között
- Schmidt Anikó: A kataszteri felmérés ügye az első világháborút megelőző években (1910–1914)
- Kiss Márton: A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele a 19–20. század fordulóján
- Nyárádi Anna: Adalék az Országos Széchényi Könyvtár kataszteri térképállományának történetéhez
- Reisz T. Csaba: Adalék Buda és Óbuda kataszteri felmérésének történetéhez

■ ■ ■ MUNKÁBAN A KATASZTER

Magyarországon 1850-ben kezdődött a földadó megállapításához szükséges – előbb ideiglenes, majd 1856-tól részletes – kataszteri felmérés. Az 1867-ig Bécsből irányított felmérési munka szervezeti kereteit eddig a források korlátozott volta miatt nem rekonstruálták. A levéltári feltáró munka nyomán a korai évek szervezeti tagolódásának összeállítása, az ügyviteli tevékenység példálózó bemutatása (1908), valamint az Állami Földmérés mint hivatal saját múltja iránti érdeklődésének eredményeképpen született, Buda és Óbuda kataszteri felmérését összegző tanulmány (1935) háttéranyagának ismertetése is lehetővé vált.

A kataszteri iratok őrzőhelyeinek bemutatását az Országos Széchényi Könyvtár térképgyűjteményével folytatjuk. Köszönetünk illeti az Országos Széchényi Könyvtárat, amely nemcsak térítésmentesen és gyorsan digitalizálta a témához kapcsolódó ügyiratokat, de annak közzétételéhez is – lapunk teljesítményét elismerve – előzékenyen hozzájárult.

Ismét köszönjük a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársainak a segítségét, akik a cikkek illusztrációinak összegyűjtésében előzékenyen segítségünkre voltak.

■ ■ ■ TARTALOM

Török Enikő: A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között	3
Schmidt Anikó: A kataszteri felmérés ügye az első világháborút megelőző években (1910–1914)	23
Kiss Márton: A Pécsi Felmérési Felügyelőség ügyvitele a 19–20. század fordulóján	37
Nyarádi Anna: Adalék az Országos Széchényi Könyvtár kataszteri térképállományának történetéhez	46
Reisz T. Csaba: Adalék Buda és Óbuda kataszteri felmérésének történetéhez	52

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ■ VIII. évfolyam, 1. szám

A címlapon: A Ferenc József Intézet – ma Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium a budai Szabó Ilonka utcában – nyugati és északi környékének színezett előrajza, amelyen látható, hogy a díszkerteket hogyan mérték fel mérőasztallal állomásozás útján. Illusztráció Futaky Zoltán előadásához, amely a Geodéziai Közönyben nem jelent meg. L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)

■ Felelős kiadó: Bozzay Péter ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:

Bozzay Péter (HOI), dr. Szinay Attila (Agrárminisztérium), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.)

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pásztai László (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.) ■ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás ■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: OOK-Press Nyomda, 8200 Veszprém, Pápai út 37/A

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 6000 Ft, számonként 1500 Ft.

ISSN (papíralapú): 2064-5805 ■ ISSN (online): 2064-6542

SUMMARY

TÖRÖK, Enikő: The Organisation of the Cadastral Survey between 1850 and 1861

torok.eniko@mnl.gov.hu

The organisation of the cadastral survey was part of the “complex office organisation” of the financial administration and it was changed from year to year as the survey progressed. The survey activities were directed by the Land Tax Cadastre Directorate-General (1850–1864) under the Ministry of Finance in Vienna. The affairs of the temporary (concretual) land tax cadastre were handled by the cadastral tax committees subordinated to the directorate, operating alongside the financial administration: in Transylvania and in the Voivodeship of Serbia and Banat of Temeschwar until 1856, as well as in Hungary until 1858, and then these matters were transferred to the national financial directorates. Detailed surveys were organised by the departments of national financial management, which was in contact with the Directorate-General on cadastral matters.

SCHMIDT, Anikó: The Case of the Cadastral Survey in the Years before the First World War (1910–1914)

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

In the first half of the 1910–1918 parliamentary term, which was divided by the First World War, no new laws on cadastral survey and land tax were enacted, however, some direct tax laws and laws related to flood exemptions (such as the no. III, IV and V proposals on the flood relief of bays in the Lower-Danube area) had been made in connection with it. Problems identified in previous parliamentary cycles continued to be recurring topics in public discourse on the cadastre. Complaints were received about the excessive land tax despite the fact that it was reduced by the government in Act V of 1909.

KISS, Márton: The administration of the Pécs Survey Inspectorate at the Turn of the 19th and 20th Centuries

kiss.marton@mnl.gov.hu

The survey inspectorates carried out a detailed and accurate survey of the territory of the Hungarian Kingdom. In tax matters, they were in closer contact with the financial administration, and they also corresponded with various legislative authorities regarding land registration. The daily operation of the offices can be followed in the registration and index books of the 11th Pécs Cadastral Inspectorate.

NYÁRÁDI, Anna: Addition to the History of the Cadastral Map Stock of the National Széchényi Library

nyaradi.anna@oszk.hu

The cadastral map stock of the National Széchényi Library was developed within the institutional framework of the Hungarian National Museum (HNM). The introduction of the decommissioned, discarded cadastral maps into the public collection had been initiated by Director Imre Lukinich in 1924. The stock was later enriched with legal deposit. Due to the interest of Zsigmond Bátky, the former head of the Ethnographic Repository of the Hungarian National Museum, a part of the collection was transferred to the Ethnographic Repository, but later they were reclaimed by Béla Varjas, Director General, the head of the independent library. The collection was complemented with cadastral maps taken over from the State Office of Surveying and Mapping in the 1960s and 1970s, and from the Map Collection of the National Defence History in the early 2000s.

REISZ, T. Csaba: Data to the History of the Cadastral Survey of Buda and Óbuda

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

The story of the Kleizner/Futaky family is a beautiful example of a German-speaking migration, people who moved to Hungary to work, then settled down and became Hungarian. The third generation changed their name into Hungarian according to the mood of the era, but the professional thoroughness of the family members still reminded others of their German roots. In just three months, Zoltán Futaky collected the archival material of the cadastral survey of Buda and Óbuda and made a thorough study of the data. The cohesive dossier also facilitates the work of today’s researchers on the topic.

TÖRÖK ENIKŐ

*A kataszteri felmérés szervezete 1850 és 1861 között**

Ferenc József az 1849. október 20-án kiadott pátenssel rendelte el az állandó kataszter bevezetését Magyarországon, illetve az annak kidolgozásáig bevezetendő ideiglenes földadó-rendszert (provizórium). Az utóbbit az 1850. március 4-i pátens megerősítette.¹ A kataszteri felmérés szervezete a pénzügyigazgatás „bonyolult hivatalszervezetének” részét képezte, és a felmérés előrehaladásával évről évre folyamatosan változott.²

A bécsi földadó-kaszteri főigazgatóság (1850–1864)

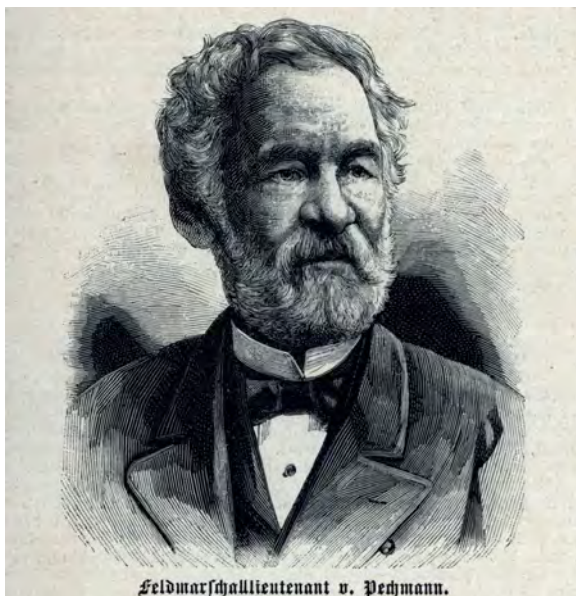
Az 1850. március 22-i pénzügyminiszteri rendelet határozott a bécsi földadó-kaszteri („telekadó-sorozati”) főigazgatóság (Generaldirektion des Grundsteuerkatasters) felállításáról, amely április 1-jén kezdte meg működését Peter von Salzgeber (1789–1858) vezetésével, és az egész Habsburg Birodalom kataszteri ügyeit irányította. Kaszteri ügyekben a főigazgatóság tartotta a kapcsolatot a kerületi és országos adóbizottmányokkal, illetve az országos pénz-

ügyigazgatási osztályokkal. 1856-ban Franz von Kalchberg (1807–1890) lett a főigazgatóság vezetője, 1864-ben vonult nyugdíjba. A kataszteri főigazgatóság által intézett ügyek 1864. október 27-én a közvetlen (egyenes) adók főigazgatóságához, majd 1865. július 29-én a Pénzügyminisztérium közigazgatási szekciójához (Sektion für den Verwaltungsdienst) kerültek.³

A magyarországi műszaki munkálatok megszervezése, irányítása és ellenőrzése Alois Hawliczek (1788–1863) főigazgatósági felmérési referens nevéhez fűződik, aki a Habsburg Birodalomban folytatott felmérések mintájára szervezte meg a dűlönkénti és a részletes felmérést is. Hawliczek az 1810-es évektől végzett háromszögeléseket az ország területén, majd a katonai felmérés háromszögelését irányította. 1842-ben került a kataszterhez, a Katastral-Vermessungs-Central-Direktion (1850-től Generaldirektion des Katasters) keretében működő háromszögelési iroda, a Katastral-Triangulirungs-Kalkul-Bureau aligazgatója, később elnöke és a kataszteri főigazgatóság felmérési referense lett nyug-

* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015, 2017) és a bécsi Collegium Hungaricum kutatói ösztöndíj (2019) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg. Ezúton is köszönöm Gödölle Mátyás szíves segítségét a Magyar Nemzeti Múzeum (= MNM) Történelmi Képcsarnokában (= TK) őrzött, a cikkben közölt portrék felkutatásában.

- 1 A császári pátensek gyűjteményét l. a *Catastrum* honlapján: <http://www.catastrum.hu/index.php/hu/jog/norma/patens/>. TUZA CSILLA: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről. *Catastrum*. 1. (2015) 4:2–4.
- 2 Az abszolutizmus kori pénzügyigazgatásról l. KÁLLAY ISTVÁN: Az abszolutizmus kori pénzügyigazgatási iratok forrásértékéről. *Levéltári Szemle*, 17. (1967) 2:471–478. (= KÁLLAY, 1967). A földmérés szervezetéről l. ANTALFFY ANDOR: A magyar állami földmérés. *Térképészeti Közöny*, 3. (1934) 1–2:12., 15., 16. GERŐ LÁSZLÓ: *Országos földmérések az állami közigazgatás szolgálatában*. Bp., 1934. 5–6. BALÁZS LÁSZLÓ – RAUM FRIGYES: Tények és emlékek a magyar földmérés szervezetéről és tevékenységéről. *Geodézia és Kartográfia* (= GK), 35. (1983) 2:74. RAUM FRIGYES: A magyar kataszteri felmérés szervezetének kialakulása. *GK*, 38. (1986) 1:46–48. RAUM FRIGYES: A magyar állami földmérésről. *GK*, 44. (1992) 3:154–155. *A magyar földmérés és térképészet története*. Szerk.: JOÓ ISTVÁN, RAUM FRIGYES. 2/A. köt. Bp., 1992. 7–9. RAUM FRIGYES: A földmérési felügyelőség centenáriuma. *GK*, 45. (1993) 7:24–25.
- 3 Erlaß des Finanzministers, womit die Errichtung einer General-Direction des Katasters für die Grundbesteuerung in allen Kronländern des Kaiserstaates kundgemacht und vom 1. April 1850 an in Wirksamkeit gesetzt wird. *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich* (= RGB), (1850) 681. *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich* (= *Handbuch Österreich*), (1856) 1:155., (1858) 1:176., (1859) 1:173., (1860) 1:175. ZEGER, JOSEF: *Die historische Entwicklung der staatlichen Vermessungsarbeiten (Grundlagenvermessungen) in Österreich*. 2. Bd. Triangulirungen für Katasterzwecke. Wien, 1991. (= ZEGER, 1991) 75–76., 107.

▪ Eduard von Pechmann arcképe (<http://tripota.uni-trier.de/>)

díjazásáig, 1860-ig. Ezt követően többnyire utóda, Eduard von Pechmann (1811–1885), illetve Joseph Mündel (1829–1898) és Ludwig Biegelmayer intézte a magyarországi ügyeket.⁴

Pénzügyigazgatóságok

1850-ben a pénzügyi igazgatás országos kormányzati szerveit koronaországokként alakították ki. Magyarországon az Ideiglenes Kamarai Igazgatóság (1849–1851) feladatait nagyrészt a budai Országos Pénzügyigazga-

tóság (1851. 02. 20. – 1854. 10. 30.; Finanz-Landesdirection) vette át, majd kerületenként országos pénzügyigazgatósági osztályokat (1854. 10. 30. – 1865. 12. 31., Finanz-Landesdirections-Abtheilung) hoztak létre. Kezdetben öt pénzügyigazgatási osztály működött: a pest-budai, a kassai, a nagyváradi, a pozsonyi és a soproni, 1861. február 1-jével a nagyváradi és a pest-budait összevonták. 1866-ban újból központosították a magyarországi pénzügyigazgatást a budai Országos Pénzügyigazgatóság (1866. 01. 01. – 1867. 05. 31.) keretében, ennek hatáskörét 1867. március 10-én a magyar Pénzügyminisztérium vette át. Első körrendeletében a minisztérium az ügyintézésről a következőképp rendelkezett: „A tárgyaknak a szakosztályokbai beosztása és a volt cs. k. magyarországi országos pénzügyigazgatóság fogalmazványi személyzetének a szakosztályokbani alkalmazása további intézkedéséig úgy marad, amint az a nevezett igazgatóságnak 1867-iki február 12-én 147/pr. sz. alatt kelt elnöki rendeletével meghatározott.” Az új ügy- és személyzeti beosztás az 1867. május 28-án kelt 1313. számú körrendelet értelmében június 1-jén lépett életbe, ettől kezdve a X. ügyosztály intézte az állandó kataszter ügyeit.⁵

Erdélyben a Kincstartóságot (1849–1851, Thesaurariatus) 1851. július 1-jén a nagyszabású Országos Pénzügyigazgatóság (Finanz-

4 TÖRÖK ENIKÓ: A mérnökök feladatai a dülönkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:3. ZEGER, 1991. 104. Mündelről l. Österreichisches Biographisches Lexikon (https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_M/Muendel-Feldberg_Josef_1829_1898.xml); Amtlicher Theil. *Temesvarer Zeitung*, 9. (1860) 46:293.

5 Erlaß des Finanzministeriums vom 18. September 1850, womit die Errichtung einer Finanz-Landesdirection im Kronlande Ungarn kundgemacht wird. A pénzügyi ministeriumnak 1850-diki september 18-kán kelt rendelete, mely által az országos pénzügyi igazgatóságnak magyarországbani felállítása tétetik közhírré. *RGB*, (1850) 1586. (355.) Erlaß des Finanzministeriums vom 4. Februar 1851, giltig für den ganzen Umfang des Reiches, womit der Beginn der Wirksamkeit der Finanzbehörden im Kronlande Ungarn kundgemacht wird. A pénzügyministeriumnak 1851-diki február 4-én kelt rendelete, kiható a birodalom egész terjedelmére, mely által a Magyarországon felállított pénzügyi hatóságok működésének kezdetét tétetik közzé. *RGB*, 1851:109. (31.) Verordnung des Finanzministers vom 4. April 1854, womit die Allerhöchsten Bestimmungen über die künftige Einrichtung und Geschäftsführung der ungarischen Finanz-Landesdirection kundgemacht werden. *RGB*, 1854:293–297. (77.) Erlaß des Finanzministeriums vom 19. September 1854, über den Zeitpunkt der Activirung der fünf Abtheilungen der k.k. ungarischen Finanz-Landesdirection. *RGB*, 1854:956. (239.) Verordnung des Finanzministeriums vom 28. November 1860, über die Errichtung einer Finanz-Landesdirection für das Königreich Ungarn. *RGB*, 1860:479. (267.) *Handbuch Österreich*, (1856) 4:36. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 92 Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai (= S 92) - No. 23/1. Rendeletek gyűjteménye, 1848–1867 (= No. 23/1.) 345–349., 351–354., 417–430. KÁLLAY ISTVÁN: *Az abszolútizmus kori pénzügyigazgatási levéltár. Repertórium*. Bp., 1970. 7–8. (= KÁLLAY, 1970). STIPTA ISTVÁN: A pénzügyi közigazgatás szervezete Magyarországon 1849 és 1883 között. *Miskolci Jogi Szemle*, 8. (2013) 1:19–20. (= STIPTA, 2013), KÁLLAY, 1967. 471–472. NAGY ISTVÁN: *A Magyar Kamara, 1686–1848*. Bp., 1971. 355–356. BLICKLE GUSZTÁV: *A pénzügyminisztérium szervezetének és ügykörének változásai*. Kézirat. 11–17.

SCHMIDT ANIKÓ

A kataszteri felmérés ügye az első világháborút megelőző években (1910–1914)

Az első világháború által kettéosztott 1910–1918-as országgyűlési ciklus első felében a kataszteri felméréssel és a földadóval kapcsolatban új törvény nem született, az egyenesadót és az ármentesítéseket illető törvények egy része azonban (így például az al-dunai III., IV. és V. számú „öblözetek” ármentesítéséről szóló javaslat) kapcsolódott hozzá.¹ A korábbi országgyűlési ciklusokban megismert problémák továbbra is a kataszterről szóló közbeszéd jelentős részét képezték: több ellenzéki képviselő is sürgette az új földadókataszter bevezetését, felmerültek hibás osztályba sorozások és különféle reformjavaslatok, így például az országosan kötelező kataszteri kiigazítás gondolata a kisbirtokosság védelmében. A túl magas földadó miatt annak ellenére is érkeztek panaszok, hogy azt a kormány az 1909. évi V. törvénycikkben leszállította.²

A kataszter a költségvetésben

Az 1912. évi zárszámadás szerint az országos kataszteri felmérésnél abban az évben többletköltséget okoztak a napidíjak, jutalmak és segélyek. A napidíjak esetében a túlköltekezés abból adódott, hogy a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek összehangolását és a nyilvántartások pontos vezetését szolgáló betétszerkesztés miatt a tervezettnél több díj-nokot kellett alkalmazni, míg a jutalmakkal a felmérési munkálatokat túlórán is végző tisztviselőket kívánták ösztönözni.³ Ugyanakkor a személyi járandóságok többi alrovatánál megtakarítás volt. Ugyancsak sikerült csökkenteni a kiadásokat a földadókataszter kiigazításánál is (a megtakarítás 268 743 korona volt 1912-ben és 340 308 korona 1913-ban), amely munkálatok Teleszky János pénzügyminiszter

- 1 Az ártéri öblözet – mai szóhasználattal öblözet – a folyó árterének természetes vagy mesterséges elhatárolásokkal elkülönülő részvízgyűjtője, amelyet az öblözeti szakaszon a mederből kilépő árvizek (védművek híján vagy azok tönkremenetele esetén) előlhetnek. A korábbi országgyűlési ciklusok idején a kataszteri kérdéseket illető eseményeket l. a *Catastrumban* megjelent eddigi cikkeimben: A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkítő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobb. 2. (2015) 3:46–59.; A kataszter a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A kataszteri ankét. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A kataszteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27.; Harc a földadó leszállításáért. A kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban. 6. (2019) 2:30–39.; A kataszter és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban. 7. (2020) 1:33–44.; A kataszter ügye az 1906–1911. évi országgyűlésen. 7. (2020) 3:39–54. A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.
- 2 Az 1909. évi V. törvénycikk a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról metgetkinthető: *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu>)
- 3 A kataszteri részletes felmérés előrehaladását térképekkel is szemlélteti: TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.

Év	A folyó évre a földadóra közigazgatásilag előírt összeg	Tényleges bevétel	Állandó kataszter			Földadó-nyilvántartás	
			Terv	Kiutalt	Kiadás	Utalványozott	Tényleges kiadás
1910	70 729 999	68 658 745	2 542 531	2 500 509	2 754 514	1 127 229	1 115 856
1911	71 182 054	72 845 508	2 694 038	2 764 421	2 684 238	1 152 814	1 160 821
1912	70 916 472	69 670 342	2 946 773	2 999 429	3 086 922	1 169 697	1 167 204
1913	62 361 749	61 918 270	3 199 462	3 128 916	3 142 681	1 333 605	1 325 156
1914 első félév	31 500 204	23 022 159	1 619 204	1 561 660	1 566 441	nincs adat	nincs adat

■ A földadóból származó bevételek és kataszterre vonatkozó éves költségvetés (korona) 1910–1914 között

véleménye szerint „jóformán be vannak fejezve”.⁴ Ebben a ciklusban a földadó-nyilvántartás rendszeres és pontos vezetéséért minden községet ingyen elláttak a kataszteri térképek másolataival, így a térképmásolatokat egyre kisebb mennyiségben értékesítették.⁵ A földadóból származó bevételek 1913-tól látványosan csökkentek, mert ettől az évtől a földadó kivétési kulcsát az 1909:V. tc. alapján 25,5%-ról 20%-ra mérsékeltek. Az így keletkezett bevételkiesést a földadókataszter kiigazítása révén várt többlet nem ellensúlyozta.

Új földadókataszter sürgetése a kisbirtokosság érdekében

Annak ellenére, hogy az 1909. évi V. tc. elfogadásával a képviselőház és a főrendiház egyaránt a meglévő földadókataszter kiigazítására szavazott, ebben az országgyűlési ciklusban is több képviselő felszólalt az új kataszter bevezetésének szükségessége mellett, elsősorban a kisbirtokosság hátrányos helyzetével és a terhek aránytalan elosztásával érvelve. Erre vonatkozóan a „Magyar-, Horvát-Szlávon- és

Dalmátországok országgyűlésileg összegyűlt képviselői” külön felirati javaslatot terjesztettek elő a parlamentben, amelyet Miháli Tivadar román nemzetiségi képviselő (Szolnok-Doboka vármegye, Nagyilonda) olvasott fel a képviselőházban.⁶ A javaslat megfogalmazói reformokat sürgettek az igazságosabb és az állampolgárok között méltányosabban eloszló adó rendszerének érdekében, és kérték, hogy a földadót teljesen új földadókataszter alapján állapítsák meg, érvényesítve benne a fokozatosság elvét.⁷

Bikádi Antal (Békés vármegye, Orosháza) a földadókataszter kiigazításáról rendelkező 1909. évi V. törvénycikket „szerencsétlen alkotásnak” nevezte, mert bár a nyolcvanas évek közepétől nyilvánvalóak voltak a kataszteri felméréssel kapcsolatos általános, az egész országot sújtó visszasságok, mégis 25 év kellett hozzá, hogy a kormány megalkossa a kiigazításról szóló törvényt, amelyben úgy kezelik a problémákat, mintha azok csupán szórványosak, egyes vidékeket érintő bajok volnának. Megemlítette még azt a pletykát, miszerint a jegyzők és kataszteri nyilvántartók olyan hí-

4 A kataszterre vonatkozó éves költségvetéssel és a földadóból származó bevételekkel kapcsolatos adatokat az Állami zárszámadás 1910–1914. évi köteteiből vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu). Teleszky János felszólalásaira vonatkozóan l.: *Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I–XLI. Bp., 1910–1918. (= KN). 468. országos ülés (1913. október 30.). XIX:258.; 524. országos ülés (1914. március 19.). KN, XXIII:142–143.

5 A kataszteri térképekre vonatkozóan l.: TÖRÖK ENIKŐ: Felvételi előrajz, kataszteri térkép és birtokvázlat. *Catastrum*, 1. (2014) 2:14–21., a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött kataszteri gyűjteményről pedig: REISZ T. CSABA: Kataszteri térkép- és iratanyag a Magyar Országos Levéltárban. *Catastrum*, 6. (2019) 1:44–52.

6 A felszólaló képviselők életrajzi adataira l. *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*. Szerk.: VÉGVÁRY FERENC – ZIMMER FERENC. Bp., 1910. Online is elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon.

7 10. országos ülés (1910. július 11.). KN, I:109. A javaslatot l.: *Az 1910. június 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. I–LXIV. Bp., 1910–1918. (= KI) 28. Miháli Tivadar és társai válaszfelirati javaslata. I:501–506.

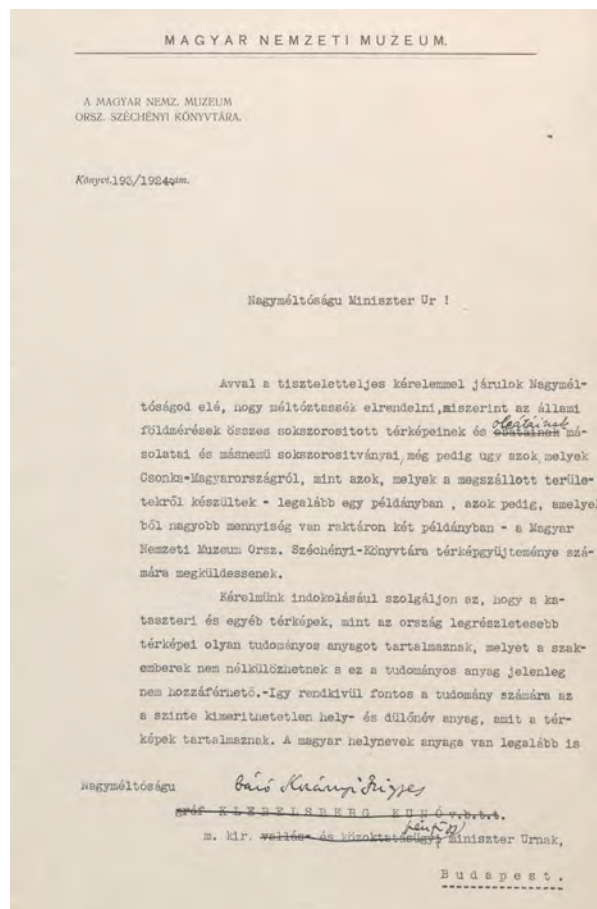
NYÁRÁDI ANNA

Adalék az Országos Széchényi Könyvtár kataszteri térképállományának történetéhez

Lukinich Imre (1880–1950), a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1924 februárjában kinevezett igazgatója hamar szembesült azzal a helyzettel, hogy az intézmény anyagi lehetőségeinek beszűkülése folytán az állomány főként adományok révén gyarapítható.¹ 1924. március 24-én azzal a kéréssel fordult Korányi Frigyes pénzügyminiszterhez, hogy az állami földmérések „sokszorosított térképeinek és oleátáinak másolatai és másnemű sokszorosítványai, mégpedig úgy azok, melyek Csonka-Magyarországról, mint azok, melyek a megszállott területekről készültek [...] a Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára térképgyűjteménye számára megküldessenek.” Kérelmét a kataszteri térképek tudományos értékével indokolta, kitérve azok nyelvészeti, településtörténeti, valamint földrajzi jelentőségére, és arra hivatkozott, hogy „hasonló tudományos célra a horvátok már kaptak egy sorozatot a kataszteri térképekből”.² Az igazgató a levelében azt is kérte, hogy a jövőben megjelenő térképekből is részesülhessen a könyvtár, bár a kötelespéldányi szolgáltatás keretében arra amúgy is jogosult volt.³

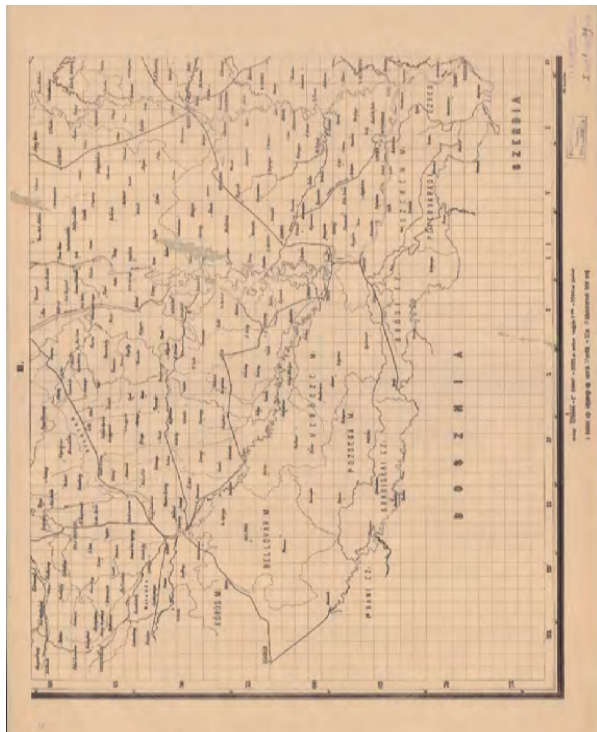
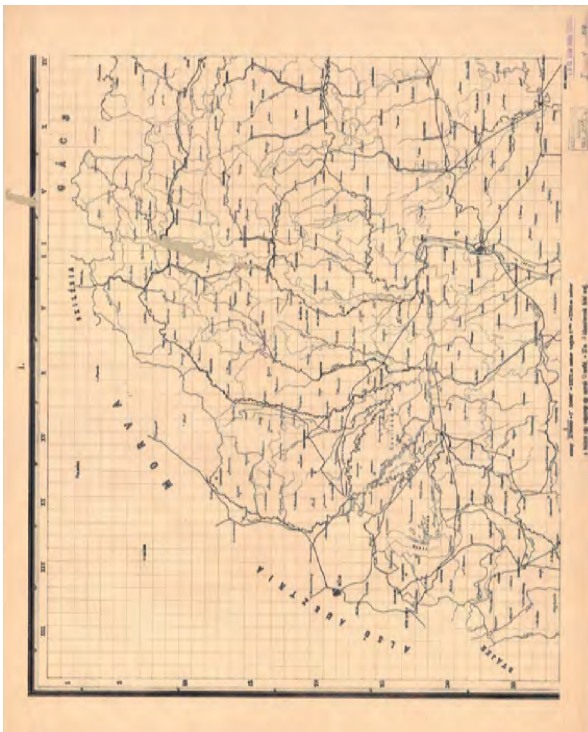
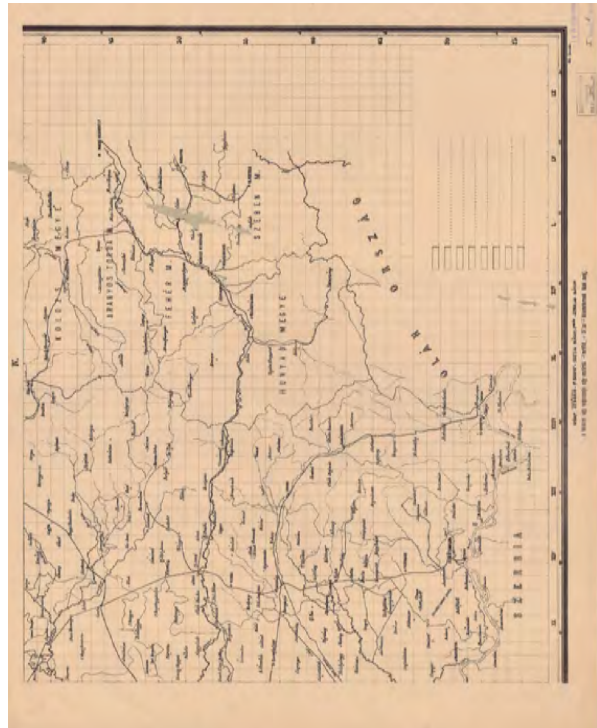
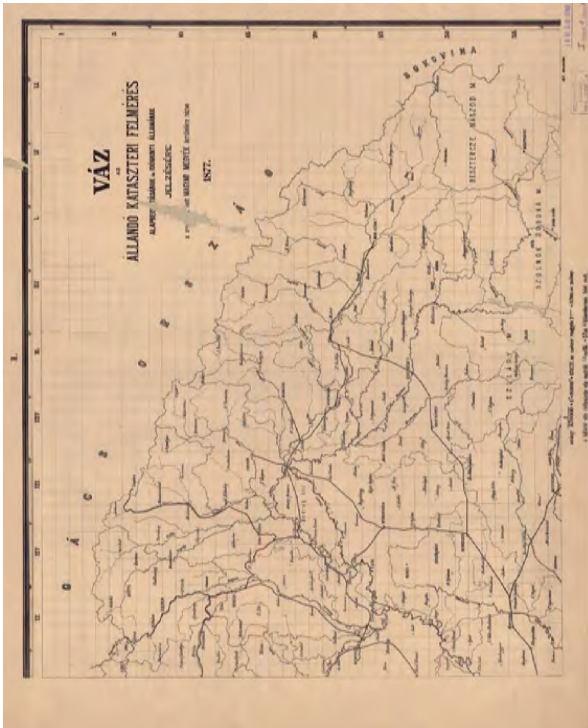
Lukinich a kinevezését megelőzően rövid ideig az Országos Levéltárban dolgozott. 1923-ban nevezték ki igazgatónak, vélhetően azért, hogy a levéltári anyag új épületbe költözését irányítsa.⁴ Bár adódik a feltételezés,

■ Lukinich Imre főigazgató kataszteri nyomtatványokat kérő levelének első oldala, 1924 (OSZK Irattár)

hogy ez alkalommal szerzett tapasztalatokat a térképek – és azon belül a kataszteri térképek – forrásértékéről, megjegyzendő, hogy mivel a levéltár kataszteri gyűjteményét csak később

- 1 Lukinich Imre életrajzát, benne a térképtárra vonatkozó fejlesztési tevékenységét is l. TOKAJI NAGY ERZSÉBET összefoglalójában (tortenet.oszk.hu/html/magyar/05foigazgatok/lukinich.tm, 2020. november 1.).
- 2 Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK) Irattár 193/1924. iktatószámú irat. DEZSÉNYI BÉLA: Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak elején. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1967. Bp., 1969. 124–181. (= DEZSÉNYI, 1969, az ügyirat bőséges ismertetésével); PATAY PÁLNÉ: Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának története (1802–1846). *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1986–1990*. Bp., 1994. 277–297. Vonatkozó hely: 282.
- 3 A kötelespéldányokra vonatkozó törvényi előírások éppen akkor egészültek ki: 1922. évi XX. törvénycikk a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. évi XLI. tc. kiegészítéséről.
- 4 LAKOS JÁNOS: *A Magyar Országos Levéltár története*. Bp., 1996. 198.

■ A kataszteri felmérés beosztásának és előrehaladásának vázlata, 1877, 1:576 000, Bp., 1876–1879 (OSZK, TPKT TM 6.241)

REISZ T. CSABA

*Adalék Buda és Óbuda kataszteri felmérésének történetéhez**

A katasztertörténeti irodalom egyik feladata, hogy a korabeli hivatali ügyintézés – és esetleg a kapcsolódó magán-írásbeliség – iratainak feltárásával és feldolgozásával a települések részletes felmérésének történetét is bemutassa. Érvényes ez azokra a városokra is, ahol nem a kataszteri szervezet, vagy az, de valamilyen okból nem az ütemtervnek megfelelő időpontban készítette el a felmérést. Az okok vizsgálata és a körülmények feltárása, az elkészült munka értékelése a „városfelmérés” fontos fejezetét gazdagítja a katasztertörténet-írásban. Különösen tanulságos lehet a főváros kataszteri felmérésének története, amelyről – talán a forrásanyag hiányos vagy szórványos volta miatt – csak sajnálatosan kevés feldolgozás született.¹ Futaky Zoltán irattári kutatáson alapuló, 1935-ben megjelent tanulmányának fennmaradt levéltári anyaga erős támpontot ad a téma modern vizsgálatához, ezért a kutatások felfrissítése és ösztönzése érdekében célszerű annak ismertetése.²

A Kleiszner/Futaky család

A család magyarországi történetét Kleiszner Máté nyitja meg, aki 1828. február 25-én született a csehországi – szudétavidéki – Eger (ma: Cheb) városában.³ Reáliskolát végzett, majd erdészsegédként a Chotek grófok radmierzitz uradalmában kezdett el dolgozni 1843. május 2-án.⁴ 1847 tavaszán került Magyarországra, amikor a Dél-Bácskában fekvő futaki uradalomba helyezték át; a szabadságharc idején a magyarok oldalán harcolt.⁵ 1850-ben közérdésszé nevezték ki és visszahelyezték Csehországba, majd 1856-ban visszakerült a futaki uradalomba. A *Vasárnapi Ujság* 1857. évi tudósítása szerint a „*múlt évi szeptemberben Csehországból az uradalomba lejött Kleiszner nevű vadász*” ügyességének volt köszönhető, hogy viszonylag kevés közreműködővel az elszaporodott farkasok közül igen sokat kiirtottak.⁶

A Kleiszner kezelése alatt álló erdők nagy részét kiirtották és helyükön gazdaságot hoz-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 Bár a szerkesztők örömmel vennék, ha a fővárosra vonatkozó felmérés történetével többen foglalkoznának, a témában eddig csak két tanulmány jelent meg e folyóirat hasábjain: ZÁVOCZKI ADRIENN: Óbuda belterületének leírása (1874). *Catastrum*, 1. (2014) 2:32–37., CSIMA PÉTER: Budapest–Budaörs határvonala és határjelei. *Catastrum*, 7. (2020) 2:33–45.

2 FUTAKY (KLEISZNER) ZOLTÁN: Buda és Óbuda felmérése az 1870-es években. *Geodéziai Közöny*, 11. (1935) 5–8:106–121. (= FUTAKY, 1935).

3 Kleiszner Máté életrajzát 60 évnyi szolgálata alkalmából részletesen ismerteti és fényképét is közli: Kleiszner Máté. *Köztelek*, 13. (1903) 41:806. (máj. 23.), az életrajzi adatokat főképpen e megemlékezésből merítettem. Az ünnepségről röviden tudósít: Hatvan esztendőszolgálat. *Budapesti Hírlap*, 23. (1903) 136:7. (máj. 19.).

4 Chotek Hermann (1786–1822) 1813-ban vette feleségül korompai Brunswick Henriette (1789–1857) grófnőt, a jankauai és radmierzitz uradalmak úrnőjét. Radmierzitz Csehországban, a Prágához közeli Kaurimi kerületben található. *Alphabetisches Haupt-Register aller in dem Topographischen Post-Lexikon enthaltenden Ortschaften der kais. königl. Erblaender*. Hrsg.: CRUSIUS, CHRISTIAN. Bd. V. Wien, 1810. 409. Az uradalmat Hermann fia, Rudolf (1822–1890) örökölhette.

5 Hadik András gróf több sikertelen kísérlet után 1774-ben elszászi németeket telepített le a Futak melletti – 1769 óta tulajdonában lévő és majdan nemesi előnevét is adó – uradalmában, létrehozva Újfutakat. A plébániát is ide költöztették át, vagyis az anyakönyveket a továbbiakban itt vezették a környékbeli településekre (lakott pusztákra) vonatkozóan is (ehhez l. a futaki plébánia filiáit: <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/futak-1777-1923>). A település és az uradalom földesura és kegyura 1801-től a Brunswick, majd 1866-tól a Chotek család volt. Ő- és Újfutak mellett a futaki uradalomhoz több lakott pusztá, nevezetesen Alpár, Irmova, Vizics/Virity, Henrika, Újpuszta, Ottótanya, Rudolftanya, Máriamajor tartozott. *Magyarország megyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye, I. Szerk.: BOROVSKY SAMU.* Bp., 1909, Ófutak (125–131.) és Újfutak (172.).

6 Farkasok a bácskában. *Vasárnapi Ujság*, 4. (1857) 2:19. (jan. 11.).

■ Kleiszner Máté, a szudétanémet származású Chotek-tisztartó 1903-ban (Köztelek, 1903)

tak létre. Nevéhez fűződik az első, jól jövedelmező komlótelepek létrehozása (1857). Érdeimei elismerésül 1863-ban az összes Chotekgazdaság intéző tisztartója lett, működése idején alakították belterjessé az uradalom gazdálkodását. Ő volt az első, aki cseh- és bajorországi tanulmányút után a karós helyett a dróttrendszerrel vezette be a komlótermelésben. Az uradalomban 1864-től a kendertermesztést is felkarolták, a következő évben felépített uradalmi kendergyár sokaknak biztosított munkalehetőséget. 1883–1884-ben a belvizeket lecsapva újabb nagy területeket

hajtottak gazdasági művelés alá. 1888-ban az ő felügyelete alatt kezdett működni az első rizstelep – ennek eredményeiről már fia is tudósított.⁷ Emberi vonásait ecsetelve az évfordulós megemlékezés kiemelte, hogy „*bár idegenből származott hozzánk, a hazának mindig hű polgára és jó hazafi, ki gyermekeiből jó magyarokat, a társadalom hasznos tagjait nevelte. Három fia közül egyik fővárosi főreáliskolai tanár, a másik Károlyi Sándor gróf Szatmár megyei birtokainak intéző tisztartója, a harmadik pedig ügyvéd.*”

Kleiszner Máté kétszer nősült meg, összesen hét gyermeke születéséről van adatunk.⁸ Első felesége Zelenka Terézia volt, akinek származása, családi háttere nem ismert. Máté 1847–1850 között – 19–22 évesen – élt a futaki uradalomban, Terézia 1832 körül született, tehát ekkor 15–18 éves lehetett, a futaki házassági anyakönyvben nincs nyoma a házasságuknak. Inkább valószínű, hogy Csehországba visszatérése után odavalósi lányt vett el az ifjú.⁹ Három gyermekük ismert, Vilma (1855–1925), Rudolf/Rezső (1857–1939) és Terézia (1859).

Vilma adatait a Kunkel Imrével (1846–1895) 1873. május 27-én Újfutakon kötött házasságának anyakönyvi bejegyzése tartalmazza, eszerint 1855. december 24-én Welisch (Velíš, Csehország) településen született.¹⁰ A vőlegény a Vas megyei Felsőszilvagyrról származott, ekkor Alpáron élt, a menyasszony pedig Ottóhofban lakott, mindkét pusztát a futaki uradalomhoz tartozott. Egy gyermekük ismert, Krisztina (1874–1948), aki Alpáron született, Szalay Józsefhez ment feleségül (1893), Vilma Ilona Etelka nevű lányuk 1897-ben született. Vilma harmincévi özvegyseg

7 KLEISZNER KÁROLY: Rizstermelési kísérletek. *Köztelek*, 3. (1893) 17:309–310. (márc. 1.).

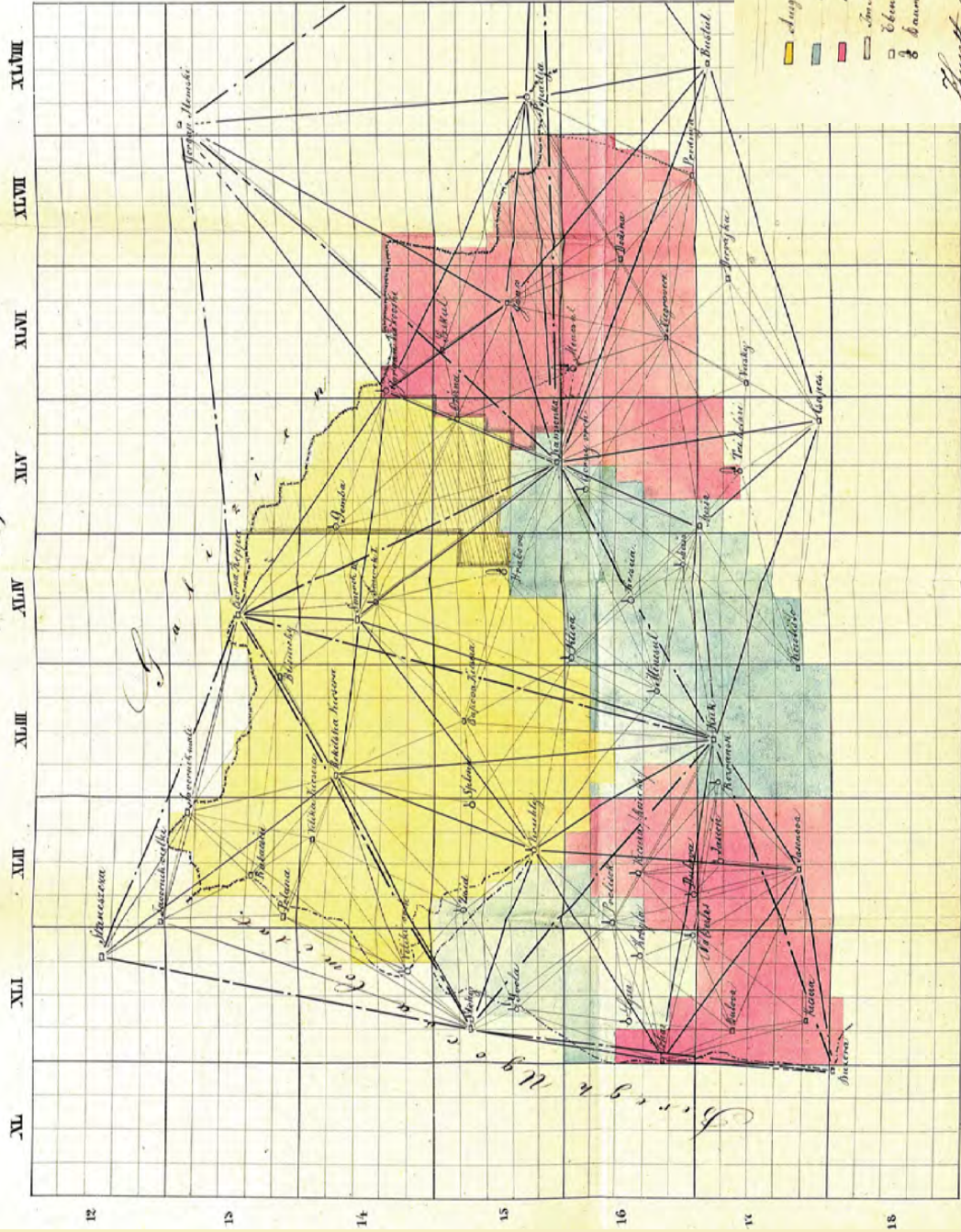
8 Az életrajzi adatok jelentős része a Family Search (FS, www.familysearch.org) oldalán elérhető egyházi és állami anyakönyvek, továbbá gyászjelentések anyagában lelhető fel. A folyóiratban követett eddigi gyakorlattól eltérően az egyes képek pontos elérési útvonalát nem adom meg, mert azok úgyis csak addig értékesek, amíg az adatbázis elérhető. Ehelyett az FS családfái között a Kleiszner család teljes családfáját elkészítettem, és az egyes személyekhez minden FS-forrást hozzacsatoltam (ezek azok az elérési útvonalak, amiket most elhagyok e cikkben). Az FS adatbázisába belépve a Keresés/Feljegyzések menüpontban Kleiszner Máté nevére keresve a feljövő találatoknál a családfa is elérhető. A rendszer adottságai miatt a családfa tovább bővíthető.

9 A Family Search adatbázisában felvidéki és csehországi születésű Zelenka Terézia is szerepel 1831–1833 között, délvidéki személyt nem találtam.

10 Az FS-ben található anyakönyvi felvétel rossz minőségű. Ezúton mondok köszönetet dr. Lakatos Andor levéltárvezető úrnak (Kalocsai Érseki Levéltár), aki kérésemre az anyakönyv jobb minőségű képét is megküldte.

Kapport Skelet

1859. Október

Erklärung

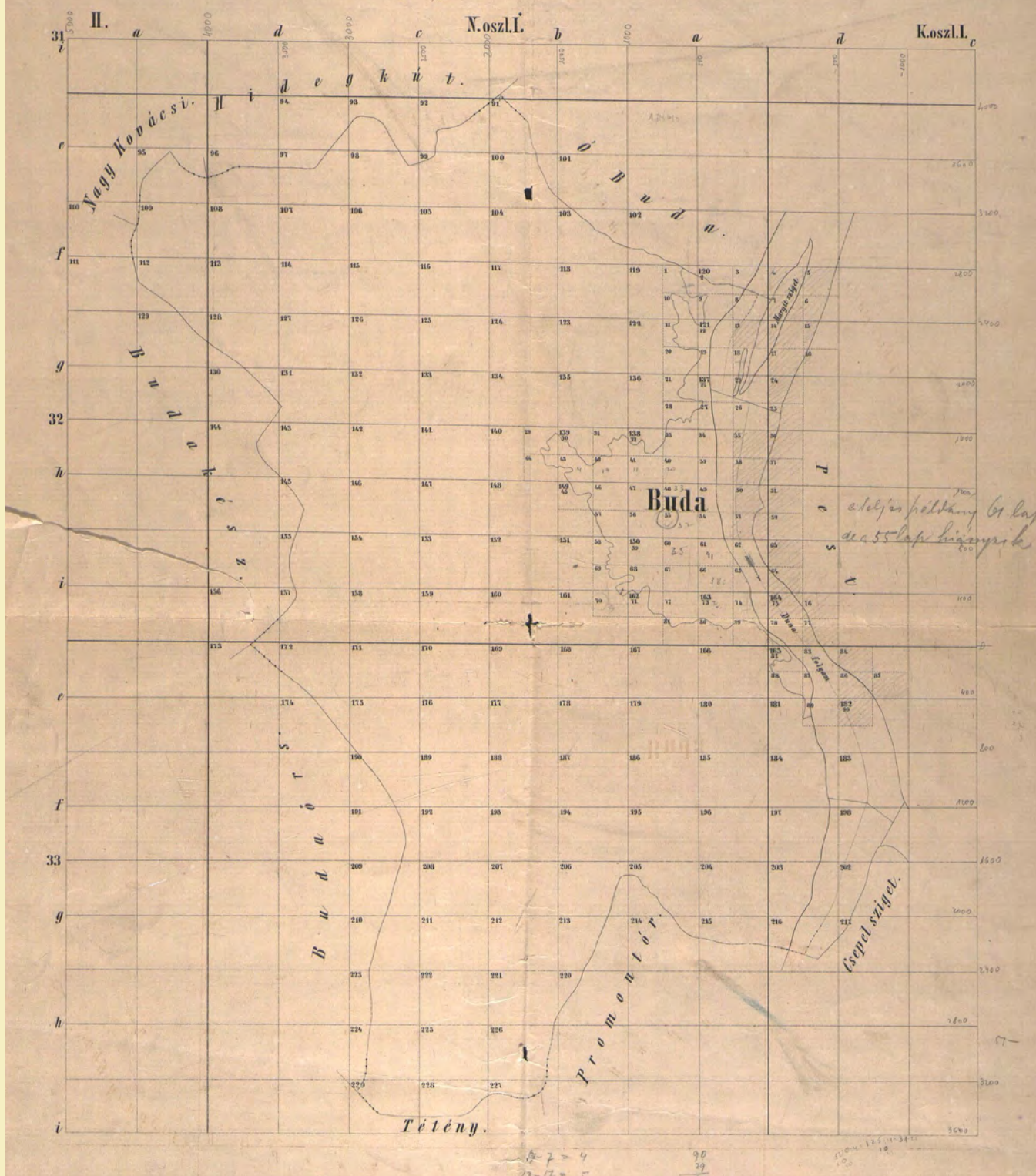
- Abgetheilt von Augustin Hofmann
- Freigekauft Land
- abgetheilt Markt
- im Monat Oktober abgetheilt
- ohne Bausteine & Grundmaße
- Bausteine

Planung am 20. Oktober 1859

[Signature]

■ Az 1859. októberi háromszögelési munkajelentéshez csatolt térkép. A sárga Franz Hoffmann, a kék Adolf Fiala és a piros Johann Marek által kitérített területet jelöli (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 461. 1859/51517). L. ehhez Török Enikő cikkét

A szelvénylapok összetartozásának vázlatja.

■ „A szelvénylapok összetartozásának vázlatja”, vagyis Buda kataszteri térképének áttekintő térképe, a szelvények illesztésével (Futaky Zoltán jelentésének 13. melléklete). L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét